
Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 49

ciety democratization basic prerequisites of countries in the Central-East Europe. The consequence defines two main approaches the prerequisites of democratization: structural and procedural. Types of structural prerequisites of democratization were defined. The important role of separate political players is emphasized in the article in process or regress of democratic processes.

Стаття надійшла до редколегії 14.01.2013

УДК:329.001

Пальшков К. Є., ДЗ «ПНПУ імені К. Д. Ушинського»

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ БАГАТОПАРТІЙНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглядається суперечливий за своїм змістом процес становлення української багатопартійності протягом 20 років незалежності. Робиться спроба визначити найбільш стримуючі та руйнівні фактори на шляху затвердження дієвої партійної системи.

Сьогодні продовжується активний процес трансформації політичної системи України, основною ідеєю якого залишається перехід від тоталітарної організації суспільно-політичного устрою до фактичного затвердження демократичних та правових цінностей, що має задекларувати перехід українського суспільства на новий рівень історичного розвитку. Як частина цього процесу продовжує шукати дієвої та ефективної форми свого існування партійна система України.

Мета статті полягає у визначенні в історичному розрізі, факторів, що зашкоджують партійній системі України набути істинно демократичних рис, а партіям виступати поважним носієм суспільної думки та гідною запорукою невідворотності цивілізаційних перетворень політичної системи України.

На думку автора статті, якісне уявлення про рольове навантаження даного інституту створює влучне та повне визначення співавтора монографії «Партії та електоральна підтримка» Ю. Шведи: «Партія – це специфічна громадська політична організація, яка має особливий статус у державі, її національно-автономному чи міждержавному утворенні, є угрупованням людей, добровільно об'єднаних між собою спільністю політичних поглядів, як звичайно, формально зафіксованих у програмних документах, а також, спираючись на певну ідеологію та організацію і представляючи певні ідеологічно оформлені соціальні

інтереси, може активно брати участь у суспільно-політичному державному житті, має на меті завоювання здійснення влади у державі» [Цит. за: 1, с. 57]. У даному визначенні автор вдало поєднує такі ознаки партійного феномену, що характеризують його виключне місце в політичній системі: масовість, ексклюзивне юридичне становище, територіальність, ідейність, наявність спільної мети, представницька сутність та, головне, право на реальну участь у політичному процесі. Розуміючи те, що скористатися наведеними та іншими перевагами можливо лише із подоланням партійної монополії КПРС, відчувши кризу режиму, українські реформатори рішуче вдалися до нейтралізації впливу компартії.

До перших організацій, які наприкінці 80-х активно взяли за реалізацію ідеї започаткування в УРСР централізованого опору КПРС слід віднести республіканську спілку письменників та Українську Гельсінську спілку (УГС). Діяльності першої зобов'язаний Народних рух України (НРУ), що став найпотужнішою опозиційною силою комуністичній владі. УГС, у свою чергу, виступила підґрунтям для утворення Української республіканської партії, що в перші роки незалежності була найбільш яскравим представником націоналістичного спектру національного політикуму. Натомість власне відлік формування української багатопартійності, процес який В. С. Журавський вдало назвав «партійним ренесансом» [2, с. 89], слід вести з виключення з Конституції УРСР норми про керівну та спрямовуючу роль комуністичної партії, що дозволило вже в 1990 році взяти участь у парламентських виборах не тільки представникам номенклатури а й незалежним кандидатам. Одразу відзначимо, що не дивлячись на девальвацію монополії КПРС ще за СРСР, прийняття національного спеціального закону з регулювання діяльності політичних партій виявилось вкрай запізнитим. Так, до набрання чинності 28.04.2001 року Закону України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 року, майже десять років функціонування партій унормовувалось Законом України «Про об'єднання громадян», який окрім політичних партій під об'єднанням громадян розумів також громадські організації.

Між тим, назвати ці вибори багатопартійними ще не можна, адже єдиною офіційною політичною партією, що приймала в них участь була комуністична. Проблемою для початкового етапу становлення конкурентної багатопартійності стала відсутність на політичному полі сили, яка змогла б об'єднати навколо себе демократично налаштовані еліти в конкурентноздатну альтернативу номенклатурі. В силу різномірного членського складу НРУ виявився слабким прообразом східноєвропейських аналогів антикомуністичного руху і,

перетворившись на політичну партію, не зміг нав'язати гідну боротьбу комуністам, від чого останні почували себе в певній безпеці і мали час на переформатування.

Тим часом, в Україні поступово зростала кількість партій, що мало як позитивні, так і негативні сторони. Як неодмінний атрибут демократії в цілому багатопартійність була прийнята українським суспільством. Саме кількісне збільшення партійних організацій говорить про те, що в країні знайшло себе плюралістичне мислення, що мало місце не в усіх пострадянських республіках. Однак, як і варто було очікувати, кількість приблизно рівних за ступенем впливу на даному етапі партій не означала якість. Враховуючи те, що принципової дискусії навколо потреби в таких цивілізованих сателітах демократії як ринкова економіка, приватна власність, свобода слова тощо бути не могло, програми більшості партій були схожими за цінностями, що пропагувалися. Вказана закономірність разом із принципом утворення партійних організацій навколо певної особистості означала відсутність ідеологічної ідентичності. Діяльність таких партій була малоефективною як поодинці, коли в силу слабкості вони не могли нав'язати гідної боротьби опонентам, так і у складі міжпартійних утворень, стійкість яких була хиткою в силу відомих обставин.

З істотною долею формалізму багатопартійними, на думку дисертанта, можна назвати і вибори 1994 року, які внаслідок передуючої безсистемності в формуванні державних структур, загострення протистояння між ними та як наслідок втрати довіри з боку суспільства стали достроковими.

Ці вибори, як і виборчу процедуру 1990 року було проведено по мажоритарній системі абсолютної більшості, адже лише невелика частка з офіційно зареєстрованих партій спромоглась висунути від себе кандидатів для участі у виборчій компанії. Хоча за результатами цих перегонів і можна виділити Комуністичну партію України (КПУ), НРУ, Селянську партію України (СелПУ), Соціалістичну партію України (СПУ) та Українську республіканську партію – політичні сили, що стали лідерами в розподіленні депутатських мандатів, на цьому етапі можна було говорити лише про квазіпартійну систему. Не могло йтися мови й про існування справжньої конфронтації між головними опонуючими партіями, так необхідної на початковому етапі розвитку конкурентної багатопартійності. Вражаюче, але можна припустити, що в перші роки незалежності даному упущенню підіграло і рішення про зупинення діяльності комуністичної партії, адже на фоні відсутності носія відповідної ідеології, був позбавлений поля діяльності і потенційний опонент експноменклатури. Так, вже в перші роки

після здобуття незалежності, Україна почала збільшувати відстань у цьому компоненті від східноєвропейських сусідів, де різної ступені конфронтація між Угорською соціалістичною партією та Угорським демократичним форумом, польськими Союзом демократичних лівих сил та Союзом Свободи, Чеською соціал-демократичною партією та Громадянською демократичною партією та і найбільш показова між Болгарською соціалістичною партією та Союзом демократичних сил пішла на користь розбудові як дієвих багатопартійності та парламентаризму, так і інших демократичних цінностей, як-то свобода слова, ринкова економіка, прозорі вибори тощо. В наслідок того ж, що президент України як і уряд, мали позапартійний статус, парламентські партії не були обтяжені відповідальністю за дії виконавчої влади, що також послаблювало увагу до бік законодавчого органу.

Умови для проведення дійсно багатопартійних виборів створив Закон України «Про вибори народних депутатів України», що набув чинності перед парламентською компанією 1998 року та передбачав змішану виборчу систему. Одночасно підтекстом проведення останніх парламентських перегонів 90-х стала та обставина, що вони проходили в умовах загострення відносин між парламентом та президентом. Тоді, політика глави держави спровокувала зародження в середині законодавчого органу ідеї про висловлення недовіри президенту. І це, попри те, що процедура імпічменту вбачалася неймовірно складною законодавчо, а успіх від її проведення відповідно мало вірогідним. Результати виборів говорять про те, що найкращім чином політичною ситуацією, що склалася скористувались КПУ, НРУ та СелПУ з СПУ (виступити блоком), які зберегли свої позиції в мандатному еквіваленті. Доповнили перелік парламентських партій, Соціал-демократична партія України (об'єднана) (СДПУ(о)), Народнo-демократична партія (НДП), «Партія зелених» та «Громада».

З цих же виборів у свідомості українців почав впевнено затверджуватись новий для українського політикума феномен – «партія влади», осмислення якого до цього часу не було настільки асоціативним. Це почесне місце тоді зайняла НДП, яка через вплив своїх представників на місцях справедливо асоціювалась із владою, а точніше із президентською владою. Іноді НДП називали «партією виконавчої влади» [3, с. 460]. Щоправда втримати надовго привілейований статус НДП не вдалося, невдовзі, ще до президентських виборів 1999 року прибуткову місію «партії влади» перехватила СДПУ(о).

Перерозподіл політичних сил у парламенті стався після виборів 2002 року, до яких партії та інші об'єднання підійшли по принципу розподілу на тих, які підтримують діючого президента Л. Кучму та

тих, які голові держави не довіряють. Безпосередньо, роль «партії влади» відігравав пропрезидентський блок «За єдину Україну». За результатами виборів, рішучу перемогу здобув Блок партій «Наша Україна» на чолі з майбутнім президентом В. Ющенко. Перемога блоку стала неприємною несподіванкою для комуністів, яких вперше потіснили з першої сходинки за часи незалежності. Не без застосування адміністративного ресурсу, до трійки лідерів перегонів увійшов також пропрезидентський блок «За єдину Україну». Так, парламентські переговори 2002 року стали наглядним прикладом застосування як силового впливу з боку влади, так і відомих політтехнологій. «Вибори 2002 року до Верховної Ради проходили під керівництвом Президента: майстер власноруч розставляв на дошці фігури. У хід були пущені найрізноманітніші інструменти, серед яких чільне місце займав силовий тиск на кандидатів і на окремі партії та «клонування» політичних сил з метою відсікання частини електоральних голосів у тих політичних сил, які, як бажав Президент, повинні були або загалом не потрапити до парламенту, або ж врешті-решт отримати менше мандатів. Відтак НРУ опонував «Народний рух за єдність», альтернативою КПУ були КПРС, КПУ(о), Селянська партія, блоку «Наша Україна» мав протистояти інший блок, у назві якого було ім'я В. Ющенка» [Цит. за: 4, с. 281].

Видимі ознаки переформатування партійного поля надали підстави Ю. Шведі дійти висновку, що після 1996 року відбувся перехід від атомізованої партійної системи до системи поляризованого плюралізму.

Ця тенденція підтверджується такими характеристиками, а саме:

1. Наявністю в суспільстві політичних сил, які ставлять під сумнів або відмовляються визнавати легітимність існуючих у державі порядків («правил гри»).

2. Наявністю значної поляризації серед існуючих політичних сил, ідеологічної несумісності крайніх екстрем політичного спектра.

3. Наявністю двосторонньої опозиції («ліві» – «праві»).

4. Формуванням політичного центру, що визначає тристоронній (а не біполярний) характер взаємин у рамках політичної системи суспільства («ліві» – «центр» – «праві»).

5. Існування значних відцентрових рухів, радикалізмом політичної свідомості населення, відчутним впливом різного роду екстремістів на перебіг політичного життя в державі.

Ситуація ускладнювалась посиленням люмпенських настроїв на тлі падіння життєвого рівня більшості населення, радикалізацією політичних вимог, реваншистськими настроями певної частини населення.

6. Відсутністю організованої опозиції, переважанням напіввідповідальної та безвідповідальної опозиції.

7. Домінування в політичному житті так званої політики «набивання собі ціни» (а не чесного суперництва), яке представляє ситуацію, коли політичні суперники змагаються між собою не шляхом розробки найефективнішої програми, а роздачею населенню обіцянок та різного роду утопічних проєктів, критиканства [5, с. 167-168].

Отже, не дивлячись, однак, на наявні переваги від започаткування змішаної системи парламентських виборів та тенденцію швидкого зростання кількісної присутності партій на політичному полі, до конституційної реформи 2005 року роль цього важливого інституту демократії значно девальгувалась низкою факторів.

В першу чергу, роль політичних партій була істотно послаблена сильною посадою президента, який не належав до жодної з них. Згідно з Конституцією 1996 року голова держави володів тим колом повноважень, яке дозволяло йому ефективно просувати власні ініціативи, практично не відчуваючи конкуренції з боку відверто слабого парламенту.

Слабо стимулювали розвиток багатопартійності і виборчі процедури, що застосовувались під час парламентських компаній 1994 року (мажоритарна система абсолютної більшості) та 1998 і 2002 років (змішана система). Окрім, переключення електоральних симпатій з партій як таких на особистостей, до чого призводить саме застосування мажоритарної процедури, наслідком присутності в законодавчому органі великої кількості незалежних депутатів, а також низки дрібних партій, стала надмірна фрагментація парламенту та навпаки слабка стійкість коаліційних утворень. Не було і окремої політичної сили здатної до утворення ефективного об'єднання навколо себе. Між тим, за наявності наведених недоліків слід відзначити, що вибори 1998 року стали початком структуризації українського партійного поля, зокрема, ідеологічної.

Негативно позначалась на зміцненні партійних утворень опосередкована низкими надходженнями від членських внесків матеріальна вразливість, яка штовхала партії на пошуки джерел фінансування від сторонніх осіб. У випадку ж позитивного результату таких пошуків партійні утворення ставали маріонетками, що потім віддаляючись від виборця були вимушені слугувати бізнес-інтересам спонсорів шляхом прийняття потрібних рішень.

Свій вплив на становлення партій справив і важкий економічний стан, в якому опинилась молода держава, коли скрутні соціально-

побутові наслідки для суспільства викликали охолодження довіри до всіх, без винятку, політичних інститутів, навіть у тієї частини населення, яка щиро очікувала від отримання незалежності дійсно позитивних змін.

Додатковими стимулами, а скоріше головними для максимального налаштування та концентрації політичних напередодні виборчої компанії 2006 року стали проведена конституційна реформа, що істотно розширила повноваження парламенту, зокрема, в формуванні виконавчої влади та перехід до пропорційної системи виборів у єдиний законодавчий орган. Головною ж ознакою позиціонування у передвиборчих перегонах знов стало ставлення до політики глави держави, тепер вже В. Ющенка. За цим принципом, по різні сторони від президента розташувались Блок «Наша Україна», Блок Юлії Тимошенко та СПУ як пропрезидентські та Партія регіонів (ПР) з КПУ у якості опонентів перших. Сумарно більшість депутатських мандатів отримали пропрезидентські сили, але не набагато менше набрали і їхні конкуренти. Однак, отримати максимальну користь від перемоги пропрезидентських силам не судилося, адже на заваді планам переможців встав міжособистісний конфлікт двох ключових фігур помаранчевих – В. Ющенко та Ю. Тимошенко. Останньою краплею в роздор у лавах нещодавніх тріумфаторів «помаранчевої революції» став факт непереконливого результату на виборах Блоку «Наша Україна» – рідної для голови держави сили, по відношенню до якої можна було із впевненістю судити про ступінь електоральних симпатій до самого президента. Апогеєм цих протиріч став перехід СПУ до протилежного табору та як підсумок призначення головного опонента В. Ющенко на останніх президентських виборах В. Януковича на посаду прем'єр-міністра України. Однак, і дане призначення стало лише першою ластівкою в низці далекосяжних наслідків «помаранчевого» розбрату. В слід за цим, посліdkують реванш В. Януковича на президентських виборах 2010 року та остаточна втрата «помаранчевими» важелів у парламенті, повернути які їм не вдалося й за результатами виборчої компанії 2012 року.

Між тим, позитивним моментом, стало те, що із переходом до пропорційної виборчої системи за результатами парламентської компанії 2006 року в середині парламенту закріпилась виражена конфронтація між політичними партіями, яка виникла напередодні президентських виборів 2004 та є необхідною умовою в розвитку істинної багатопартійності. Між тим, на відміну від конфронтації на кшталт Болгарської соціалістичної партії та Союзу демократичних сил, яка

знаходилась в площини антикомуністичної риторики, українське протистояння відштовхується від ставлення ключових політичних акторів, в тому числі партій до відносин із Москвою, питань історичного минулого, мовної дискусії, зближення із Європейським Союзом тощо.

Беручи до уваги останні парламентські вибори, можна припустити, що партійна системи України скоріш за все далека від якоїсь стабільної за членським складом та головне дієвої конфігурації. І це при тому, що за роки незалежності єдиною партією, якої кожних виборів вдається продовжити своє перебування в парламенті залишається КПУ. Найближчим часом збереженню подібного становища у Верховній Раді буде сприяти низка факторів.

Головним з них, на думку дисертанта, є те, що за президентської форми правління, дієвий багатопартійний парламент логічно дисонує з владними амбіціями глави посттоталітарної держави. Підвищення суспільних симпатій до законодавчого органу буде неодмінно відображатись на авторитеті, а що головне стабільності президента, в чому останній явно незацікавлений.

Не прискорить перехід партійної системи на новий якісний рівень і те, що за роки незалежності не утворено жодної партії з потужним ідеологічним підґрунтям. Такою на сьогодні залишається лише КПУ, яка проте є спадщиною чужою для цивілізованого суспільства радянської системи. Наявність ідеологічної прогалини в оформленні партій продовжить штучне підвищення ролі особистостей політичних лідерів, що також є згубним для зростання популярності партій як носія певних стратегій та уявлень про розвиток суспільства.

Низьким залишається і рівень довіри до політичних партій як дієвого виразника електоральних інтересів, зростання якого найближчим часом важко прогнозувати в силу слабкості законодавчої гілки влади.

Разом з тим, дискусія про партії, як про активного учасника політичних відносин, убачається доцільною лише, якщо мова йдеться про демократичне суспільство, коли за умов розвинутого плюралізму, конкуренції, свободи слова тощо може йтися про реалізацію всього творчого партійного потенціалу. Тільки за демократичної політичної системи партія є носієм групових інтересів та повноважним джерелом формування парламенту і уряду, що ставить демократію із всією тією множиною виборчих органів, яку вона передбачає, навіть у залежність від партійної складової. Чи створені в Україні відповідні умови для розвитку багатопартійності? Скоріше «ні» ніж «так», але остаточну відповідь має надати час.

Бібліографічний список

1. Романюк А. Партії та електоральна підтримка / Анатолій Романюк, Юрій Шведа. – Львов : ЦПД-«Астролябія», 2005. – 366 с.
2. Журавський В. С. Політична система України: проблеми становлення і розвитку (правовий аспект) / В. С. Журавський. – К. : Парламентське вид-во, 1999. – 112 с.
3. Курас І. Ф. Етнополітика: Історія та сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років / І. Ф. Курас – К. : ППІЕНД, 1999. – 656 с.
4. Кармазіна М. С. Президентство: український варіант / М. С. Кармазіна – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (ТОВ «Бланк-Прес»), 2007. – 365 с.
5. Шведа Ю. Трансформація партійної системи в контексті трансформації політичної системи України / Ю. Шведа // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2007. – № 19. – С. 167-168.

В статтє рассматривается противоречивый по своему содержанию процесс становления украинской многопартийности в течении 20 лет независимости. Делается попытка определить наиболее сдерживающие и разрушительные факторы на пути утверждения действенной партийной системы.

This article describes controversial in its content process of formation of Ukrainian multi-party system within 20 years of independence. An attempt is made to determine the most constraining and destructive factors in the way of formation of effective party system.

Стаття надійшла до редколегії 16.01.2013

УДК 321.8

Хлівнюк Т. П., ОНУ ім. І. І. Мечникова

СУЧАСНА СИСТЕМА МАС-МЕДІА ЯК УМОВА ДОСЯГНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНСЕНСУСУ

У статті розглядається мас-медіа як невід'ємна складова політичного процесу, як умова досягнення консенсусу між владою та пересічними громадянами.

Цивілізаційний поступ людства на сучасному етапі історичного розвитку визначається глибинними трансформаціями усіх без винятку сфер життя, зміною форм взаємодії індивідів, груп та спільнот